

НАЦІОНАЛЬНІ РЕГУЛЯТОРИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

У статті визначено мету державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України на національному рівні, охарактеризовано інструменти митно-тарифного та нетарифного регулювання.

Ключові слова: регулювання зовнішньоекономічної діяльності, митно-тарифна система, нетарифні обмеження.

O. V. DIACHENKO

Kyiv National University of Trade and Economics

NATIONAL REGULATORS OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES OF UKRAINE

The purpose of state regulation of foreign economic activity of Ukraine on the national level was defined. Tools of customs and tariff and non-tariff regulation were characterized. The importance of improving regulation of foreign trade activities as part of the public administration system was proven. A result of analysis determined that measures to regulate of foreign economic activity should be directed to meet the challenges of modernization and competitiveness of Ukrainian industries and agricultural production, which in future could form the export potential of the national economy and serve the objectives of ensuring economic security.

Keywords: regulation of foreign economic activity, customs and tariff system, non-tariff barriers.

Постановка проблеми. Сукупність економічних функцій держави реалізується за допомогою механізму державного регулювання, що включає комплекс переважно економічних заходів і важелів, за допомогою яких здійснюється втручання адміністративних органів у підприємницьку діяльність. Державне регулювання посідає головне місце у моделі сучасного механізму ринку. Це обумовлено необхідністю регламентації ринкової системи з метою усунення її дисфункцій, зокрема, монополізму і всіх супутніх йому негативних явищ, насамперед, зниженню конкуренції. З огляду на це, актуальність дослідження практики регулювання зовнішньоекономічної діяльності як системи державного управління не викликає сумнівів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти регулювання зовнішньоекономічної діяльності країни висвітлювалися у працях багатьох вітчизняних дослідників, серед яких І.Г. Бережнюк, С.Г. Войтов, О.П. Гребельник, О.Ю. Григор'єв, І.В. Ємченко, І.М. Карамбович, О.Є. Кузьмін, О.О. Курок, О.Г. Мельник, Т.М. Мельник та ін. Проте, практика державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності потребує постійного дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні застосування системи заходів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України на національному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах ні одна держава не здатна функціонувати незалежно від інших. Для розвитку національного господарства уряд кожної країни вимушений приймати заходи з метою розширення участі в міжнародних економічних відносинах [1].

Метою державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) на національному рівні є: захист національної економіки; захист економічних інтересів своїх експортерів за кордоном та економічних інтересів національних виробників і споживачів; створення через торговельно-політичне регулювання механізму, що поєднає економічні-параметри національної економіки з тими економічними процесами, які відбуваються за межами національних кордонів, що демпфірує (пом'якшує) їх вплив на національну економіку, сприяючи оптимальному її розвитку, забезпечуючи економічну безпеку країни [2].

Регулятори зовнішньоекономічної діяльності – це сукупність певних норм та правил, що упорядковують поведінку суб'єктів ЗЕД. В Україні ЗЕД формується під впливом різноманітних регуляторів, що впливають на встановлення зовнішньоторговельних зв'язків та спрямовують їх розвиток в єдину економічну систему, функціонування якої має за мету захист інтересів держави.

Митно-тарифне регулювання є одним з основних важелів державного регулювання ЗЕД, найдієвішим й найпоширенішим економічним інструментом регулювання зовнішньоекономічних відносин і захисту національної економіки від зовнішнього неконтрольованого впливу. При цьому митно-тарифне регулювання включає не тільки звід експортних та імпортних мит, але й ряд інших засобів регулювання торгівлі, що включає весь комплекс питань, пов'язаних з митним адмініструванням. Доступ іноземних товарів на внутрішній ринок визначає методи оцінки вартості товару для митних цілей і правила визначення його походження, ступінь деталізації товарних позицій митного тарифу та процедур митного очищення вантажів, а також санкції за порушення встановленого режиму пропуску товарів через митний кордон.

Протягом останніх десятиліть у процесі лібералізації міжнародної торгівлі значно знизився загальний рівень митного обкладення і збільшилася частка безмитних позицій у національному тарифі, отримала поширення нова універсальна зовнішньоторговельна товарна номенклатура і практика укладання

регіональних угод з преференційним митно-тарифним режимом для їх учасників. Незважаючи на те, що все більш широко й ефективно застосовуються нетарифні заходи регулювання ЗЕД, митно-тарифна політика, як і раніше, є ключовим фактором, який визначає національний торговельний режим і умови доступу іноземної продукції на внутрішній ринок [3].

З набуттям повноправного членства у СОТ Україна приєдналась до системи міжнародних правил торгівлі, які регламентують використання тих чи інших інструментів з метою захисту внутрішнього ринку країнами-членами, а митно-тарифне регулювання України зазнало певних змін, привівши ставки ввізного мита до їх зв'язаних рівнів, встановлених у Розкладі тарифів для України.

Розробка заходів митно-тарифної політики тісно пов'язана з галузевими програмами і стратегіями модернізації та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції. У регулюванні імпорту ключовими критеріями для визначення напрямів і конкретних заходів митно-тарифної політики в різних галузях і секторах економіки є: рівень конкурентоспроможності продукції, що випускається; ринковий потенціал вітчизняної продукції, який стане привабливим для інвесторів; посилення структурної та стимулюючої функції митно-тарифної політики та її узгодження з пріоритетами промислової політики.

Головною метою модернізації митно-тарифної системи має бути забезпечення її відповідності завданням перспективного розвитку галузей і секторів економіки країни, перехід від переважно фіскальної функції до виконання ролі регулятора конкурентного середовища на внутрішньому ринку і захисту окремих сфер. Для досягнення цієї мети необхідно розробити низку заходів щодо:

- підвищення ефективності митного тарифу за рахунок його диференціації;
- розвитку та вдосконалення митної інфраструктури, що дозволить здійснювати ефективно митне адміністрування;
- розробки і встановлення оптимального рівня імпорتنих мит з метою підвищення інвестиційної привабливості окремих галузей української промисловості і сільського господарства;
- збереження необхідного рівня тарифного захисту окремих галузей, що мають низьку конкурентоспроможність;
- лібералізації імпортного тарифу на товари, які в Україні не виробляються або виробляються в недостатній кількості або незадовільної якості та які необхідні для зниження загальноекономічних витрат;
- вдосконалення автоматизованих систем митного контролю та митного оформлення вантажів, включаючи систему електронної обробки митних декларацій.

Відтак, у період розвитку національної економіки акценти митно-тарифної політики мають бути зміщені від виконання традиційних регуляторної та фіскальної функцій у бік впровадження антикризових заходів для захисту економіки України, підтримки конкурентоспроможності вітчизняних виробників.

У коротко- та середньостроковій перспективі реалізація митно-тарифної політики має бути тісно пов'язана із вирішенням пріоритетних завдань у сфері модернізації та диверсифікації економіки, підвищенням конкурентоспроможності та ефективності національних виробництв, що є запорукою успішного виходу на світові ринки.

Митно-тарифні заходи є інструментом безпосереднього впливу на рівень витрат і цін на реалізовану на внутрішньому ринку імпортовану продукцію, що, у кінцевому підсумку, визначає ефективність споживання продукції та обсяги платоспроможного попиту на неї.

Важливе місце серед засобів регулювання ЗЕД посідають нетарифні обмеження, до яких належить широкий спектр різноманітних заходів, які орієнтовані на реалізацію торговельної, фінансової, технічної політики, а також на забезпечення охорони довкілля, здоров'я людей, тварин і рослин. Використання їх створює бар'єри для зовнішньої торгівлі товарами і послугами.

В останні десятиліття нетарифні заходи активно використовуються більшістю країн світу, у тому числі різними за рівнем економічного розвитку.

Інструменти нетарифного регулювання, на відміну від тарифних методів, дають можливість державі здійснювати безпосереднє втручання у процес зовнішньоторговельного обміну. Крім того, навіть високий рівень ввізного мита не гарантує високої якості імпортованої продукції, тому держави намагаються ширше застосовувати нетарифні методи для регулювання ЗЕД.

Прагнення України до диверсифікації ринків збуту товарів з урахуванням проблем вітчизняної економіки потребує заходів, спрямованих на захист внутрішнього ринку, і формування відповідної зовнішньоекономічної політики. Оскільки в Україні проблема розвитку економічної безпеки є особливо гострою з огляду на зростання обсягів імпортоспоживання, одне з невідкладних завдань для країни – формування ефективної системи заходів нетарифного регулювання ЗЕД [4].

Система нетарифного регулювання ЗЕД в Україні перебуває на стадії становлення. Її формування відбувається під дією багатьох факторів, які мають суперечливий характер. Специфічні завдання державного регулювання економіки в сучасний період вимагають досить широкого застосування дієвих важелів впливу на зовнішньоторговельні відносини, якими є методи нетарифного регулювання.

Нетарифне регулювання в Україні характеризується відсутністю єдиного законодавчого акта. Крім того, окремі заходи нетарифного регулювання містяться в нормативно-правових актах різної юридичної сили, що не завжди дозволяє учасникам ЗЕД правильно застосовувати встановлені норми.

Нормативно-правове регулювання адміністративних нетарифних методів, до яких відносяться

ліцензування та квотування, задекларовано в ст.16 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», в якій чітко встановлено основні засади та правила, а також випадки необхідності запровадження ліцензування експорту й імпорту товарів.

Україна має здійснювати свої процедури ліцензування імпорту відповідно до правил Угоди про ліцензування імпорту, які передбачають прозорість, спрощення та прискорення процедур та не мають справляти надто обмежувальний вплив на торгівлю.

До технічних методів нетарифного регулювання ЗЕД, які застосовуються в Україні, відносяться обов'язкова сертифікація, санітарний та інші види контролю на кордоні.

Щодо обов'язкової сертифікації імпортованої продукції, то в Угоді про технічні бар'єри в торгівлі та Угоді про партнерство і співробітництво зазначено, що кожна держава має право вживати заходів, які є необхідними для забезпечення захисту життя або здоров'я людини, захисту навколишнього середовища або запобігання шахрайським діям на тому рівні, який вважатиме за потрібний.

Вітчизняна практика застосування технічних методів регулювання (спеціальних вимог) в цілому відповідає вимогам Угоди про застосування санітарних і фітосанітарних заходів. Уряди мають право застосовувати ці заходи з метою забезпечення безпечності продовольства і захисту життя й здоров'я тварин і рослин, але тільки в межах, необхідних для захисту і на недискримінаційній основі.

Функціонування дозвільної системи України здійснюється на двох рівнях: місцевому та територіальному. При реалізації дозвільної системи можуть використовуватись 35 документів, які видаються 16 державними органами та виробником для здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, що переміщуються через митний кордон України.

Міжнародний досвід реформування системи технічного регулювання, апробований Польщею, Словаччиною, країнами Балтії та іншими, свідчить, що найбільш доцільно використовуються ресурси цієї системи, коли вона зосереджується на потенційно небезпечній для суспільства і довкілля продукції. З цією метою використовується модель управління ризиками.

За цією моделлю держава спрямовує ресурси контролю на високоризиковані сектори, продукція яких вимагає оцінювання відповідності третьою стороною. Водночас у секторах з низькими ризиками досить «фактичного» нагляду за добровільною декларацією відповідності виробника. Для задіяння зазначеної моделі необхідно: скоротити перелік продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації; скасувати вимоги щодо відповідності усіх товарів стандартам; впровадити практику добровільного підтвердження відповідності на основі технічних регламентів (17 цих регламентів уже прийнято в Україні).

Оскільки технічне регулювання слугує інтересам державного і приватного секторів, підприємства України також мають докласти значних зусиль, щоб бути спроможними виконувати свої зобов'язання в рамках реформованої системи технічного регулювання. Більшості підприємств доведеться модернізувати виробничі процеси, активніше включатись до розроблення стандартів, що сприятиме істотному посиленню конкурентоспроможності підприємств.

Наступні кроки в реформуванні технічного регулювання в Україні пов'язані з впровадженням принципів ринкового нагляду, який передбачає інспекцію товарів на ринку поряд з інспекцією виробничого процесу.

В Україні здійснюється робота щодо зменшення переліку продукції, яка підлягає обов'язковій сертифікації. Так, за даними Держспоживстандарту, починаючи з 2005 р., з цього переліку було виключено 122 позиції продукції з низьким ступенем ризику. Водночас спеціалісти вважають, що одночасне скасування сертифікації харчових продуктів в Україні призведе до значного погіршення їх якості.

Реалізація моделі управління ризиками та необхідних для цього заходів надасть змогу зменшити адміністративний тягар на підприємства через скорочення частки підприємств, що мають дотримуватися обов'язкових стандартів; підвищити конкурентоспроможність українських підприємств на внутрішньому і світовому ринках, передусім, за рахунок скорочення їх витрат на реєстрацію технічних умов; збільшити асортимент продукції для споживачів і знизити ціни; створити умови для проведення активної інноваційної політики у масштабах держави.

Статтею 6 Угоди про технічні бар'єри у торгівлі рекомендується укладати угоди про взаємне визнання робіт з сертифікації, які розглядаються та укладаються з позиції взаємовигідних умов для двох країн з урахуванням їх імпортно-експортних можливостей. На сьогодні Україною з дотриманням таких вимог укладено 50 угод про співпрацю в галузі стандартизації, метрології та сертифікації з 35 країнами світу, в тому числі 11 міжурядових угод з країнами СНД про взаємне визнання робіт з сертифікації харчової продукції.

Зі скасуванням сертифікації харчових продуктів фактично нівелюються міждержавні угоди з країнами СНД, створюються умови для ввезення в Україну небезпечної, фальсифікованої, недоброякісної продукції невідомого походження за демпінговими цінами, що негативно вплине на економіку вітчизняних підприємств, які виробляють аналогічну продукцію, та призведе до скорочення робочих місць через недоброросівсну конкуренцію.

Враховуючи це, необхідно працювати над створенням в Україні механізмів контролю якості харчової продукції з урахуванням практики ЄС і стандартів Кодексу Аліментаріус.

Останніми роками відбулися позитивні зміни щодо відповідності законодавства України стосовно

нетарифних обмежень міжнародним нормам. Насамперед, це скорочення переліку товарів, імпорт яких підлягає ліцензуванню, значне скорочення переліку товарів, експорт яких підлягає квотуванню та ліцензуванню, відповідність правил сертифікації продукції вимогам ГАТТ/СОТ, відповідність вимогам Угоди про застосування санітарних і фітосанітарних заходів практики, яка існує в Україні, а також можливість застосовувати антидемпінгові, компенсаційні та спеціальні (захисні) заходи, що повністю відповідає міжнародним вимогам.

Перспективним елементом системи нетарифного регулювання ЗЕД в Україні є комплекс антидемпінгових, антисубсидійних та спеціальних заходів. З моменту створення в Україні в 1998 р. відповідної нормативної бази, було порушено 68 розслідувань щодо імпорту з інших країн (35 антидемпінгових та 33 спеціальних) та застосовано 53 антидемпінгові заходи. За останні роки постійно зростає вартість імпорту в Україну, щодо якого були застосовані заходи. У розрізі секторів основна кількість застосованих заходів стосується легкої промисловості, деревини і виробів з деревини, хімічної промисловості та виробництва іншої неметалевої мінеральної продукції. У розрізі країн світу застосування антидемпінгових заходів у цілому є пропорційним існуючій географічній структурі імпорту товарів в Україну. Необхідність застосування цих заходів частіше виникає щодо імпорту з тих країн, з яких здійснюється найбільший імпорт в Україну.

Що стосується аспектів якості застосування інструментів торговельного захисту, слід відзначити, що, згідно із підписаними Україною угодами при набутті членства в СОТ, здійснюється повне оперативне розкриття деталізованої інформації щодо будь-яких дій у сфері використання інструментів торговельного захисту, включаючи інформацію про порушення розслідувань та застосовані за їх результатами заходи. Також здійснюється регулярне подання зведеної звітності. При цьому, за весь період членства у СОТ до України не висувалося претензій щодо порушення вимог при застосуванні інструментів торговельного захисту.

Заходи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності налічує сотні видів, проте, в Україні вони недостатньо систематизовані, а отже, доцільно оптимально впорядкувати інструменти наявних у державі заходів нетарифного регулювання шляхом їх формалізації в законодавчій площині, а також узагальнити та систематизувати на основі міжнародно-правових норм ГАТТ/СОТ та угод цієї організації у сфері нетарифного регулювання, дотримуючись загальноприйнятих підходів до групування таких заходів та не вдаючись до детального визначення кожного з нетарифних заходів у загальному переліку [4].

Висновки. Важливість удосконалення митного регулювання як складової системи державного управління, визначається необхідністю у створенні адекватного регулювання ЗЕД. Заходи митно-тарифної політики мають бути спрямовані на вирішення завдань модернізації та підвищення конкурентоспроможності українських галузей промисловості та сільськогосподарського виробництва, які в перспективі могли б сформувати експортний потенціал національної економіки, а також слугувати цілям забезпечення економічної безпеки держави. З метою дієвості системи заходів нетарифного регулювання ЗЕД в Україні, необхідно забезпечити її ефективне функціонування через гармонізацію економічної, інституційної та законодавчої складових з урахуванням національних інтересів, з акцентом у бік національного товаровиробника та споживача, їх підтримки і захисту. Ефективна реалізація такої стратегії має бути забезпечена міцною виконавчою вертикаллю державних органів влади, які мають повноваження у цій сфері, та системою правових норм, які б визначали механізм нетарифного регулювання і забезпечували належне виконання своїх обов'язків вказаними органами влади. При виборі системи заходів регулювання ЗЕД України необхідно зважено підходити до застосування таких заходів, керуючись при цьому національними інтересами держави, пов'язаними, насамперед, з захистом інтересів вітчизняних товаровиробників і споживачів шляхом створення сприятливих умов для розвитку національного господарства та інтеграції його в систему світогосподарських зв'язків.

Література

1. Мажаренко К.П. Перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності України на міжнародних ринках / К.П. Мажаренко // Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки. – 2014. – № 1. – С. 223–227.
2. Дюмулен И.И. Международная торговля. Тарифное и нетарифное регулирование : учебник / И.И. Дюмулен. – [3-е изд.]. – М. : ВАВТ, 2011. – 518 с.
3. Дьяченко О. В. Митно-тарифне регулювання в системі детермінант зовнішньоторговельного сектора України / О. В. Дьяченко, С. М. Литвин // Економічний простір. – 2014. – № 83. – С. 5–15.
4. Мельник Т. Нетарифне регулювання у країнах ЄС / Т. Мельник, К. Пугачевська // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2014. – № 2. – С. 15–28.
5. Дем'янюк О. Актуальні проблеми нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні / О. Дем'янюк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2013. – Вип. 4. – С. 94–102.

Надійшла 11.09.2015; рецензент: д. е. н. Юхименко В. В.